

OKRUGLI STOL

UVODI – U ŠTO?

Svjesno niza nepovoljnih okolnosti u kojima danas djeluje hrvatska humanistika, a napose manjka javnih prilika i publicističkih prostora u kojima bi njezini napori nailazili na nepristran i kompetentan kritički odjek, novo uredništvo *Umjetnosti riječi* odlučilo je slijediti tradiciju prethodnih uredništava i povremeno organizirati takve javne forume. Kao povod prvoj raspravi odabrali smo nedavno pokrenutu biblioteku »Uvodi« izdavačke kuće Leykam international, u kojoj je dosad objavljen niz priručnika iz područja teorije i povijesti kulture, književnosti, kazališta i filma. Posrijedi je prije svega izdavački, ali i sveučilišni pothvat koji zaslužuje osmišljenu kritičku prosudbu u kontekstu izmijenjenih kulturnih, financijskih i tehnoloških uvjeta produkcije i konzumacije humanističkih znanja. Koliko je on posljedica nužnosti da se u općem informacijskom kaosu osiguraju minimalni spoznajni uvjeti za usvajanje novih i složenijih sveučilišnih sadržaja, a koliko je posljedica strateško-političkih, ako ne i komercijalno usmjerenih pritisaka da se humanistika legitimira u terminima društvene koristi, isplativosti i dostupnosti širem čitateljstvu? Predložena tema tako se pojavila kao okvir i polazište za diskusiju – koju prenosimo na stranicama časopisa – ne samo o dosljednosti profila spomenute biblioteke, o tradiciji priručničkoga žanra na koju se ona oslanja, ili pak o njezinim pojedinim izdanjima, nego i o navedenim širim pitanjima visokoobrazovne i znanstvene politike humanističkih disciplina. U raspravi održanoj 24. siječnja 2014. u prostoru Bookse u Zagrebu sudjelovali su: Dean Duda, Eugenia Ehgartner, Boris Senker, Nadežda Čaćinović, Tatjana Jukić, Neven Jovanović i Katarina Peović Vuković.

293

Davor Dukić: Dobra večer svima. Ispričavam se što kasnimo, ali mislim da ne moram govoriti o tome zašto je tome tako. Sad smo se više-manje kompletirali, neki se još probijaju do Bookse, ali ipak, da ne bismo kasnili dvije, tri akademske četvrti, početak ćemo uskoro. Tko me ne zna, ja sam Davor Dukić, glavni urednik *Umjetnosti riječi* i pozdravljam vas u ime novog, sad već ne tako novog, godinu dana starog uredništva koje ovu Booksu ispunjava, čini mi se, jednom četvrtinom. Mi smo tu samo organizatori, nismo

domaćini, domaćin je Booksa. Ja se najprije zahvaljujem našim domaćinima. Vama svima odmah hvala što ste po ovome vremenu pokušali i uspjeli se probiti do Bookse.

Novo uredništvo *Umjetnosti riječi* odlučilo je nastaviti tradiciju koja je nekada postojala. Pritom mislim na događanja koja su uglavnom bila u Hebrangovoj, u Klubu sveučilišnih nastavnika, u jednoj od sekcija Hrvatskog filološkog društva. Naime, *Umjetnost riječi* je časopis Hrvatskog filološkog društva. Dakle, prije kojih desetak, dvadeset godina i još prije toga, bio je običaj da se, relativno često, okupljaju uglavnom sveučilišni nastavnici i studenti i raspravljaju uz neko javno predavanje o nečemu iz okvira znanosti o književnosti. Mi nismo u Hebrangovoj, mi smo u nekom prostoru koji je možda primjereniji našem vremenu ili možda ipak našoj generaciji. U tom smislu ovo je prvi u nizu pokušaja – teško je to reći kako će to ispasti, kako će biti dalje, ali dobru volju imamo – da problematiziramo nekakve aktualne teme, bliže ili dalje znanosti o književnosti i uopće humanistici, onome čime se bavimo. Danas je to okrugli stol »Uvodi – u što?«. Nije ovo predstavljanje izdanja edicije »Uvodi« Leykam internacionala, to nam je ipak samo povod, ali važan povod jer takvih knjiga uvoda, dakle, propedeutičke akademske literature, bilo je i prije i danas i kod drugih izdavača – ali ovo je, čini mi se, prva ovakva ozbiljna edicija kod nas koja je baš tome namijenjena. Neću dužiti, ovaj će okrugli stol moderirati Dean Duda. Možda da ipak pozdravim naše sudionike, nadam se da neću nikoga izostaviti, gotovo svi su sada tu: gospoda Eugenia i Jürgen Ehgartner u ime Leykam internacionala, prof. Borislav Senker koji je urednik edicije koja je povod našeg druženja, prof. Nadežda Čačinović, kolegica Tatjana Jukić, kolegica Katarina Peović Vuković. Jesam li nekoga zaboravio? Neven Jovanović će doći, znači da nikoga nisam zaboravio.

294

Drago mi je da Dean Duda moderira. Kad smo već kod ove teme, mi smo generacija i sjećam se tih osamdesetih godina kad smo studirali i boravili na istim seminarima, kako smo znali poslije komentirati: Ma sve je to sjajno, ali nama zapravo nedostaje ta temeljna literatura, taj nekakav udžbenik, nekakav priručnik. Koliko me sjećanje služi, mislim da tako Dean nije govorio, to su govorili neki drugi. Evo, prošla su vremena, u Hrvatskoj napokon imamo sve što poželimo, imamo tako i te uvode koje smo tada vidjeli samo u inozemstvu i pitam se u čemu je onda problem? To će nam reći naši sudionici. Predajem riječ Deanu.

Dean Duda: Hvala Davoru na uvodu. To su bile godine kad se struka mogla studirati na po prilici četiri jezika, za razliku od ovoga vremena kada

se studira uglavnom na jednom i tu je vjerojatno jedan tip problemskog spektra koji bi se mogao zamisliti oko dominantnog tržišta uvoda, pregleda i onoga kako stvari stoje kod nas. Bit će vjerojatno prilike da o tome nešto govorimo u raspravi. Nekako mi se čini da su elementarna načela naše večerašnje participacije da pet do sedam minuta svatko od nas nešto kaže u prvome krugu pa da onda krenemo u razgovore. Ako je potrebna intervencija, možemo se nadovezivati. Dakle, da ne shvatimo ovo kao naprosto nizanje nas kako smo se tu okupili.

Ja bih za početak krenuo ne s nakladnicima – njih bih ostavio za kraj, mislim da bi bilo zgodno da ih čujemo nakon svega ovoga – nego s nekim tko je istodobno i urednik i neposredni proizvođač: Boris Senker, kojemu je, kao što ste imali prilike vidjeti, nedavno izišao svezak II. *Uvoda u suvremenu teatrologiju*, kao zadnja ili predzadnja s knjigom Darka Lukića *Uvod u antropologiju izvedbe*. Boris i kao urednik, ali Boris i kao proizvođač. Mislim da bi bilo najzgodnije da s njim krenemo, da on pokuša dati svoju uredničku ideju, prikazati mjesto biblioteke na tržištu ili naprosto žanr uvoda.

Boris Senker: Hvala, Deane, hvala, Davore. Dobra večer svima. Isto ne bih na početku duljio, jedino što sam ponio sa sobom je jedan papirić, odnosno dva lista, koliko ih je već tu, tri lista nečega što je bilo malo pretenziono nazvano *Prolegomena za biblioteku »Uvodi«*. To je iz ožujka 2010. Dakle, gotovo četiri godine su protekle otkad je pokrenuta ta biblioteka. Ideja je bila upravo ovo što je već i bilo rečeno, ništa posebno, da se pokuša naći nakladnik, nakladnik je to sam bio ponudio, koji će tiskati naše knjige, ne prijevode nego izvorno pisane priručnike, udžbenike za ono što prije svega zovemo akademskom sredinom, dakle, za nastavnike, studente humanističkih fakulteta, akademija, srednje škole, za one koji se bave tim područjem.

Mi bismo onda nanizali sve moguće poželjne teme, koje bi bile uvodi u periodizaciju književnosti, književne vrste i oblike, versologiju, antičku književnost, srednji vijek, klasicizam, itd. i još druge teme, povijest kazališta, filma. Bili smo predvidjeli i monografiju o uvodu u Držića, Gundulića, Cervantesa, Goethea, Virginiju Woolf – to su bili samo primjeri. S ovim drugim nizom ovakvih monografija nikako krenuti i bojim se da nema ni izgleda da se krene. Bila je jedna ponuda da počnemo s uvodom u Marulića, pa je onda trebalo koautorstvo jer su tu hrvatski i latinski tekstovi, pa je na kraju ispalo da nema nikoga tko bi u ovome trenutku, pa čak niti u tandemu, to mogao napisati, što malo iznenađuje, ali ispalo je tako da se ne mogu naći dva čovjeka, dvoje ljudi da napišu uvod u Marulića. Isto tako, podsjetio bih na ono što je tada bilo spomenuto kao da je već dogovoreno i to je pak drugi

tip problema. Dogovoreni su tada, kad smo sročili ovo (dakle, 22. ožujka 2010.) ovi naslovi: Sanja Nikčević: *Uvod u povijest američkoga kazališta*, prvo za 2010., pa za 2011., pa ne vjerujem da će uopće biti napisana. Drugi je Nikica Gilić: *Uvod u povijest hrvatskoga igranog filma* i to je prva knjiga koja je u »Uvodima« objavljena, Nikica Gilić je tu svoju ideju zaista realizirao. Cvijeta Pavlović: *Uvod u klasicizam* – napisano, objavljeno. Darko Lukić: *Uvod u kazališnu produkciju* – preraslo je u nešto drugo, u dvije knjige, *Kazalište u svom okruženju* i te su knjige objavljene izvan edicije »Uvodi«, ali su objavljene. Helena Sablić Tomić: *Uvod u autobiografiju* – nije se napisalo, nego se prenamijenilo, preimenovalo i postalo *Uvod u hrvatsku kratku priču*. Zoran Kravar, to je malo tužno, *Uvod u teoriju stiba*. Zoran je zbilja htio, itekako je htio napisati taj uvod i bio je jedan od autora koji su mislili da je ovakva biblioteka potrebna, međutim, znamo svi zašto nije i to je ono što je u ovom trenutku jedan od načina da se i Zorana i gubitka prisjetimo. Onda je moj *Uvod u suvremenu teatrologiju*, koji je pak previše narastao. To je autorski problem, nediscipline i nemogućnosti da se napiše ono što se drugima predlaže da napišu, a to je od 160 do 170 autorskih kartica pa onda kada čovjek krene pisati, vidi da sâm nije u stanju to disciplinirati. I na kraju, tada je 2010. bio dogovoren i *Uvod u psihoanalitičku kritiku* Željke Matijašević, koji je napisan i objavljen.

Eto, dobivate sliku. Od desetak naslova, pola je otprilike napravljeno, nešto se promijenilo, a nešto uopće nije napravljeno i to je ono s čime se susrećemo, ne kao s problemom tržišta nego proizvodnje. Ljudi jednostavno misle da će stići, da će moći, a da ne stignu, ne mogu, da promijene zanimanje ili da ih više to ne zanima. A pojavili su se, dakako, neki naslovi koji tada nisu bili predviđeni, ali su bili ponuđeni i objavljeni su. Također, kao autor, vidim da je zapravo veliki problem napisati uvod misleći da je to jednostavno. Barem je moje osobno iskustvo takvo da sam mislio da mogu iz nekih svojih bilježaka za predavanje razmjerno jednostavno napisati nešto što će onda biti i priručnik za studente, za neki malo bolje izveden kolegij u budućnosti, međutim, daleko je to od istine. Kada krene pisati, čovjek vidi da je predavanje ipak jedan žanr, a uvod drugi. Toliko što se ovoga uvodnoga dijela tiče, a onda uvijek dalje možemo, kao što je Dean rekao, prijeći na razgovor.

Dean Duda: Zahvaljujem. Postoji jedna knjiga koju već zovemo knjigom »Godot«, to je knjiga *Uvod u književnu teoriju*, za koju isto vjerojatno pretpostavljamo da je kao gotova, ali nikako da ugleda svjetlo dana. Nadamo se da će u sljedećem olimpijskom ciklusu i ta knjiga ugledati svjetlo dana.

Naravno, iskoristio bih priliku da bacim na stol moguću liniju razvitka razgovora, u odnosu na to kako urednik prati izdanja koja je uredio i kako ona zaživljuju upravo kod one publike kod koje je i mislio da će zaživjeti. A sad bih pitao Nadeždu kakve su njene relacije spram uvoda, kako to stoji u njezinoj užoj struci i koliko se znanost o književnosti, u odnosu na estetiku ili filozofiju, poklapa, preklapa i kakvi su tipovi proizvodnje ovakvih stvari u susjednim područjima.

Nadežda Čaćinović: Samo da se revidiram, ja jesam završila i komparativnu književnost. Imam papir. Ali, nije sad to važno. Uvodi u filozofiju su neobično popularan žanr, ja imam police i police toga. Oni proizlaze iz dvije filozofske zasade. Prva je što mi mislimo da je filozofija svakome važna pa taj aspekt važnosti uvoda polazi od toga da bi svi trebali znati filozofiju i da se bez toga ne može. To je tako, to je profesionalna bolest. Ona proizlazi iz uvjerenja da treba olakšati i da postoji veza između svakodnevnih razmišljanja, onoga što se pučki zove »filozofiranje« i onoga što se događa u filozofiji. To su neke vrste pokušaja da se to olakša. Drugi dio je malo zahtjevniji. On polazi od suprotnog uvjerenja, od toga da, kao i svi ostali, i mi filozofi imamo terminologiju i da je taj zahtjev za jasnoćom nešto što je pretjerano. Budući da se fenomeni ne mogu objasniti na razini na kojoj ih doživljavamo, da oni koji hoće »ući« u filozofiju imaju naučiti tu terminologiju. Kao što se kemija ne može operacionalizirati bez te formalizacije, to je to. Ali, ja sam zapravo htjela govoriti o nečem drugom.

Ja mislim da je pisanje uvoda – ja sam pokušavala razne stvari, popularizacijske, itd. – nešto što je danas zaista u središtu naših nastojanja. To mislim zato što smo mi – dobro, ja sam malo manje, ja sam već izvan toga – pod pritiskom jednog specifičnog načina objavljivanja koje počiva od vrlo velike »udrobljenosti«. Nitko od nas ne može dobiti one znamenite točke, što već danas jesu, bodove, bez objave u posebnom tipu časopisa – što je sasvim opravdano, ja to ništa ne sporim, mora biti nešto kad vi radite u struci, to se tiče i filozofa, morate objaviti tekst koji je tzv. inovativni tekst. To znači, u većini slučajeva, da morate raširiti jednu fusnotu nekom fusnotom. Sad karikiram, ali znate što je. Mi napredujemo u struci tako što radimo sporedne stvari. Jedini način da svoju struku nekako uhvatimo i predstavimo je ako se dočepamo nekoga uvoda pa nam netko da da pišemo neki uvod ili, što je još jedan način da pojednostavim, ako nas netko pita. Zaista, danas je tako da, ako nemate intervju ili takvu nekakvu neznanstvenu priliku, uopće ne možete objasniti do čega vam je stalo. To ne može biti! Ne može biti da se naše shvaćanje filozofije, pa onda i poddisciplina filozofije, svodi na to da

smo mi uspješno uspjeli riješiti neki problem koji se definirao kao inovativan i koji će imati sve te citatnosti i h-indekse. Ovdje ima puno mladih ljudi koji će se još dugo mučiti s time, što ja više ne želim. Meni se čini da su sada uvodi ne samo korisni kao ono što je oduvijek postojalo, kao nužnost da nekome pomognete da uđe, da shvati što se događalo nego služe jer mi negdje moramo imati mjesto da govorimo o onome što je značajno. Gdje ćete inače u tekstu pisati o tome da postoje ovakve strukture i da postoje onakve strukture? Naravno, to je malo teško. Ja nisam autor tih knjiga, iako su me zvali i pitali, a ja sam razmišljala kako se to može elegantno napraviti. Ja se, na primjer, ne bih htjela vraćati onome što je bio moj posao, jer sam to napravila, uspješno ili ne, svejedno. Ne bih htjela pisati uvod u estetiku. Htjela bih pisati nešto što bi bila povijest pojma umjetnosti. Ako netko od vas ima elegantnu formulaciju kako se to može smjestiti kao uvod, onda molim da se javi poslije pa ćemo se dogovoriti. To je ta stvar. Ja zaista ponavljam, ja s užitkom čitam uvode u svašta, a naročito volim čitati uvode u nešto što uopće ne razumijem, uvode u nešto što ne znam, što uključuje ova granična područja. Prije nekoliko godina je bilo popularno govoriti o onom trećem, o nečemu što će nam omogućiti posredovanje između prirodnih i ovih naših, društvenih i humanističkih znanosti, no to nije tako važno. Zaista, ja bih svima preporučila – naravno, to je sad korist za nakladnike – nema ljepše nego kada vam daju da pišete uvod, kada smijete ući u ponavljanje stvari, kada smijete »popovati« nad svime time. To je lijepa stvar. [smijeh]

Dean Duda: Prije nego što Tatjani dam vrijeme za njezino izlaganje, kada bi ti trebala birati uvod, napisala bi uvod u što? A da ne bude još jedan od uvoda u psihoanalizu, jer su već dva objavljena.

Tatjana Jukić: Teško pitanje za početak. Moram priznati, kada sam razmišljala o čemu ću govoriti, da mi je to zapravo palo na pamet, o čemu bih ja to napisala uvod. I onda sam shvatila da ne bih znala napisati uvod ni o čemu. Zašto? I to nije lažna skromnost niti retorička strategija s moje strane, jer mi se čini da se uvod piše u času kada autor ima pregled nad građom koji je i dovoljno širok i dovoljno dubok da se osjeća suvereno i smatra da je dužan nekakvoj široj zajednici – upravo ovo što je Nadežda govorila – ne samo svojim studentima, ne samo svojim kolegama, nego široj zajednici ponuditi mogućí okvir za razumijevanje ili discipline ili problema, a koji će toj zajednici biti od koristi. Dakle, smatram da u ovome času ni nad jednim problemom ili poljem nemam tako širok i dubok uvid da bih mogla meritorno ponuditi sličnu stvar. Smatram da još uvijek otvaram probleme, nudim različite veze, ali sinoptički se ne bih usudila pristupiti polju ili problematici.

S tim u vezi, nastavila bih i o biblioteci. Čini mi se da svaka pojedina od ovih knjiga počiva na zavidnoj ekspertizi svoga autora: takvoj ekspertizi kakva je već sumirala stanovita znanja, već odradila uvide, već obuhvatila različite veze i sada je kadra tako sumirati rezultate da će oni biti, baš to, na korist široj zajednici. I zato ne bih rekla da su ovo knjige za početnike ili na bilo koji način reduktivne stvari; rekla bih da su ovo sume znanja, i da kao takve participiraju u svome kontekstu. S tim u vezi, napomenula bih da one u nastavnom procesu – ako se sad pomaknemo prema ciljanim adresatima, za koje pretpostavljam da su ih autori zamišljali kao svoje studente, doktorande, čak i kao svoje kolege – da one dakle imaju smisla kao početak, kao ulazak u neku građu. Ali, istodobno zahtijevaju – to bi bila njihova elitistička dimenzija i toplo je pozdravljam – da čitatelj nakon takvoga uvida i uvoda uzme čitati još jednu, dvije, tri ili četiri studije o istoj problematici, koje se ne mogu opisati kao uvodne. Dakle, njihova bi zadaća trebala biti da prošire kako polje diskusije, tako i polje mogućega interesa. Prema tome, uvod u psihoanalizu bi trebao potaknuti svoga čitatelja da pogleda tri nova filma koja su važna za tu problematiku, da pročita pet članaka ili deset studija vezanih uz problemske točke koje su ovdje naznačene. Smatram da su zato i simptomatični. To bi bila treća točka koju bih voljela ponuditi svima nama kao predmet razgovora. Dakle, dojma sam da su ovakve studije simptomatične za današnji trenutak u hrvatskoj kulturi i znanosti, posebno u humanističkim i društvenim znanostima. Pokazuje se naime da na našim fakultetima nismo kadri ponuditi okvir kakav zahtijevaju knjige pred nama jer već pretpostavke kolegija s kojima smo suočeni kažu: ako naš student pročita uvod, mi mu ne možemo zadati puno dodatne literature jer bi se time studenta preopteretilo, on ne bi bio u stanju prihvatiti izazove drugih kolegija. Stoga ovakve studije, koje su nam vitalno potrebne, istodobno upozoravaju na strukturni problem naše struke. Taj naš strukturni problem nije samo pauperizacija struke i zvanja, nego, rekla bih, i banalizacija i trivijalizacija znanja kakvo bismo morali proizvoditi ako zajednici želimo biti na korist. I zato bih i ovu diskusiju večeras i ovu ediciju pred nama uzela kao okvir unutar kojega možemo artikulirati vrlo konciznu i preciznu kritiku svoga položaja uopće, kako autorskoga, tako i predavačkoga. Toliko od mene za početak.

Dean Duda: Hvala Tatjani. Obično je, kao što znate, na angloameričkom tržištu pravilo da, kada se objavi ovakva knjiga, slijedi i čitanka, to je naprosto sastavni dio paketa. Recimo, najbolji priručnici koji su objavljeni zadnjih 15 godina u humanistici redovito su bili popraćeni *readerom*. To kod nas nije slučaj. Onda izgleda kao da je uvod objavljen »u prazno«. Da

je napravljen izbor ili antologija tekstova – naravno, to zahtijeva *copyright*, autorska prava, puno je kompliciranije nego prije tridesetak godina, što se po prilici radilo – ali možda bi taj tip nedostatka i ta osamljena pozicija bili malo jasniji, ili zbog nedostatka ili zbog pozicije, kada bi paralelno s tim išao neki oblik čitanke. Kolegica Katarina Peović Vuković dolazi iz struke ili se bavi problemima za koje navodno uvod nije potreban jer o tome svi sve znamo. Dakle, to su mediji, a ispada da ne znamo ništa. Kako stojimo u tom kontekstu i koje su tvoje osnovne teze?

Katarina Peović Vuković: Rekla bih da se nalazimo u čudovišnim vremenima. Novo se rađa, a staro još nije umrlo. Kažu da je to jako pogodan teren za nove stvari, ali iz toga proizlazi jedna dobra i jedna loša stvar. Pa počnimo prvo s dobrom. Meni se čini da postoji cijeli niz novih disciplina s kojima smo krenuvši od komparativne književnosti započeli, tako s kulturalnim studijima, dakle, na odsjeku na kojem ja radim, gdje postoji nepregledno polje u kojemu postoji velika potreba pisanja uvoda. Kako si dobro rekao, mediji su jedno polje za koje nam se čini da svi znaju sve. Mislim da je prof. Peterlić govorio da svi znaju sve o filmu i o nogometu, a sad bih tu mogla dodati i medije kao treću disciplinu. Zapravo se nalazimo u situaciji gdje politički progresivni ljevičari tvrde da bi trebalo zaustaviti anonimnost na internetu, za što mislim da je ključna problematika nerazumijevanje distributivne strukture interneta koji je, recimo, pomogao arapskom proljeću da se ostvari jedna ideja. Dakle, neka lijeva progresivna misao dolazi u konflikt samo zato što, čini mi se, ne postoji nekakvo temeljno razumijevanje što bi to zapravo bilo, recimo, političko djelovanje na internetu. Nije niti začudno da to nije baš tako poznata stvar i da nije baš sve samorazumljivo zato što velika priča o tehnologiji proizvodi jedan tip diskursa koji nas zavlaci da zaključimo da su novi mediji naprosto banalizacija komunikacije, pokušaj da se dokrajči zadnja pismenost koja je preostala u našoj kulturi, itd. Jasno je da onda ne vidimo neke političke potencijale koji tu postoje. S druge strane, čini mi se da postoji nevjerovatno puno stvari koje kod nas nisu obrađene. Rekao si da se danas kod nas studira gotovo na jednom jeziku. Ja bih rekla da je to engleski. Nažalost, dodala bih. Nije loše poznavati strane jezike, ali nalazimo se u situaciji u kojoj su prijevodi zbilja vrlo loši. Mi praktički nemamo terminologiju u polju kojim se ja bavim. U tom smislu, mislim da je to još jedna od dobrih stvari koje možemo dodati. To je ne da ponavljamo neku uglavnom angloameričku priču, da se razumijemo, i da pišemo uvode koji su već negdje napisani, pa ćemo mi to sada preraditi u hrvatsko izdanje. Upravo imamo jednu ogromnu prednost u odnosu na te angloa-

meričke autore u tome što nasljeđujemo kontinentalnu tradiciju filozofije gdje zapravo niti nismo obučeni, srećom, rekla bih, da pišemo takve uvode kakvi postoje u medijskoj teoriji kojom se ja bavim ili kulturalno-studijskoj teoriji koju jako dobro poznaješ. U tom smislu, mislim da smo u velikoj prednosti. Ako nešto možemo navesti kao svoju prednost, to je pristup tim nekim hermeneutičkim pitanjima.

I sad jedna loša stvar koju vidim u tim čudovišnim vremenima. Ono što nas sve čeka, mislim da smo toga tako bolno svjesni, zapravo su promjene u pravilima igre. I te promjene nas uvode u vrijeme u kojima knjige za znanstvenike neće biti osnovni, temeljni propedeutički materijal. U tom smislu, mislim da mi zapravo nećemo moći biti u mogućnosti pisati knjige. Pa dok se sada te čudovišne preinake naše struke nisu desile, čini mi se da je ovo možda posljednji vlak u koji možemo uskočiti i napisati neke stvari koje su uistinu, kao što su dobro rekle Tatjana i Nadežda, vrlo teške, vrlo zahtjevne – možda je i najteže napisati uvod – a bojim se da nećemo biti u prilici da dozvolimo sebi taj tip diskursa i taj tip pisanja.

Dean Duda: Sad bih zamolio ako nam se Eugenia i Jürgen nekako mogu pridružiti dok Neven uzme malo zraka, budući da je upravo ušao.

301

Nadežda Čaćinović: I smjesti svoj kaput negdje.

Dean Duda: Dok se negdje približi na slobodan stolac koji se ovdje nalazi. Dakle, kako vi kao nakladnici pristupate upravo ovoj sudbini koju je Katarina naglasila, činjenici da su ovo zadnji trzaji i mogućnosti da se ovakve knjige rade, da postoji još uvijek dobra volja da se te stvari financiraju unutar zajednice, i koja je vaša nakladnička namjera bila, s Borisom kao urednikom, kada ste se odlučili za ovakav niz knjiga?

Eugenia Ehrgartner: Najprije dobra večer svima. Ukazali ste nam veliku čast i zadovoljstvo time što ste odlučili kao novoizabrano uredništvo *Umjetnosti riječi* svoj prvi okrugli stol posvetiti biblioteci »Uvodi« naše nakladničke kuće. Akademik Senker je kao glavni urednik idejno osmislio ovaj niz. Uzori su nam bili »Que sais-je«, »Ullstein« i »UTB«. Za početak smo organizirali sastanak na Komparatistici, u sobi akademika Senkera, s nekoliko zainteresiranih kolega i kolegica, Nikicom Gilićem, Cvijetom Pavlović, Sanjom Nikčević. Profesor Senker pročitao nam je Prolegomenu i parametre buduće biblioteke koje smo svi prihvatili. Već dva-tri mjeseca poslije tog sastanka Nikica Gilić je 14. srpnja 2009. stajao pred vratima našeg ureda u Ilici 42 s gotovim rukopisom PRVOG Uvoda. Bio je to *Uvod*

u povijest hrvatskog igranog filma. Točno 180 kartica teksta, onoliko koliko je bilo »propisano« Prolegomenom.

Nikičina knjiga postala je i »bestseller« u našim okvirima naravno – da pojasnim: S obzirom da nam je to bio prvi Uvod odlučili smo se na razmjerno nisku nakladu od 400 primjeraka, a onda smo za samo dva mjeseca rasprodali cijelu nakladu i morali otisnuti drugo izdanje, od kojeg smo prodali još oko 150 primjeraka. Naravno da je Nikičin »bestseller« ostao i jedini u ovom nizu i da nakon toga više nijedan naslov nije doživio takav uspjeh.

Najveći problem je mislim, kad retrospektivno promatram genezu odnosno »proizvodnju« ovih 12 dosada objavljenih Uvoda, to što sam na neki način podcijenila ili krivo procijenila zahtjevnost ovih knjiga. Uvod je naziv koji zbunjuje jer je na neki način redukcionistički, kao što ste Vi rekli. Štoviše, površan, moglo bi se reći. Nešto što se da napisati za nekoliko mjeseci. No, kad se krene pisati, shvati se da to uopće nije tako. Pisanju Uvoda prethode desetljeća znanstvenog i predavačkog rada i premda su pisani vrlo čitko i razumljivo i široj a ne samo akademskoj čitalačkoj publici, gotovo svi autori bili su »prisiljeni« probijati rokove, naravno ne baš na veselje nas kao izdavača. Uvodi su, moglo bi se reći, knjige koje se pišu na vrhuncu karijere. Prof. Senker je na predstavljanju 1. sveska *Uvoda u suvremenu teatrologiju* duhovito primijetio da »u ovom uvodu nisam napisao ono što ja znam o suvremenoj teatrologiji, već ono što smatram da biste vi trebali znati o njoj«. Kad čitate primjerice *Uvod u romantizam* dobivate dojam da se u toj knjizi nalazi sve što o toj temi trebate znati, iako možda niste ni germanist ni romanist, ni slavist nego nešto četvrto.

Jedan drugi problem s kojim se kao izdavači susrećemo jest masovno kopiranje knjiga i posljedično slaba prodaja (izvan Hrvatske gotovo nikakva). S obzirom na vrlo zahtjevnu opremljenost knjiga (kazala, tisak), male naklade uvelike ovisimo o potpori resornih ministarstava, a njihove su potpore sve manje izdašne ili posve izostaju.

Nadežda Čačinović: Neprijateljstvo Ministarstva spram društvenih i humanističkih znanosti ide još mnogo dalje. Nije da ja to opravdam, ali...

Eugenia Ehrgartner: Zanimljivo je međutim da je Ministarstvo kulture u biblioteci Uvodi prepoznalo kvalitetan niz koji treba poduprijeti i na tome smo im zahvalni.

Dean Duda: Izvrsno, kod »UTB-a« biste mogli proći pod *C'est surchargé*, dakle, preopsežne su knjige. Neven je čuo dio našeg razgovora. Izvoli, žanr, problemi, tvoje poglavlje.

Neven Jovanović: Ok, koliko imam vremena?

Dean Duda: Pet do sedam minuta.

Neven Jovanović: Dobro, hvala. Ja se moram ispričati na početku jer je, kada pada snijeg, Špansko puno dalje od centra grada nego inače. Ja sam za svoju domaću zadaću odlučio usporediti dvije knjige, dakle, jedna je ova ovdje u mojoj ruci, a druga je tu na stolu. Obje knjige sad poznajem. Jedna je knjiga Zrinke Nikolić Jakus, a zove se *Uvod u studij povijesti – historiografski praktikum*. Njeno prvo izdanje je izašlo 2008., pretpostavljam da je doživjela i drugo izdanje pa možda nije među ovim gubitašima. Može se pretpostaviti da je i ona dosta popularna.

Eugenia Ehrgartner: Da, to je točno, iako moram napomenuti da je knjiga Zrinke Jakus Nikolić donekle specifična u cijelom nizu – naime prvotno je objavljena u jednom drugom nizu, biblioteci »Sveučilišni udžbenici« koju nismo nastavili. Nakon što je 1. izdanje knjige *Uvod u studij povijesti* rasprodano, odlučili smo, s obzirom da više nismo htjeli nastaviti niz »Sveučilišni udžbenici«, ovaj Uvod staviti u niz »Uvodi«. Ne bih baš rekla da je ovo drugo izdanje jako popularno, no za prvo izdanje je jedna studentica na Facebooku objavila: »Kolege, ne trebate kupiti niti jednu knjigu, no odlučite li kupiti jednu, kupite *Uvod u studij povijesti*. To je jedina knjiga koju se isplati imati!« Bolju reklamu nismo imali.

Neven Jovanović: Da. Ova druga knjiga se zove *Einleitung in die Altertumswissenschaft* i izašla je 1908. godine u Leipzigu. U prijevodu bi to značilo uvod u znanost o antici, odnosno uvod u znanost o starini. Kad je ta knjiga izašla, njeni urednici su, kako ovdje stoji, Alfred Gercke i Eduard Norden, obojica bili vrlo poznati klasični filolozi. Jedan je imao 43 godine, drugi 49, dakle, još se mogu računati u ovu, nešto mlađu generaciju. Najmlađi čovjek koji je ovdje surađivao – više ljudi je to radilo zajedno – je imao 33 godine; bio je mlađi od kolegice Nikolić Jakus kad je ona ovo napisala. Međutim, ono što je zanimljivo je što ova knjiga ima predgovor u kojem je vrlo detaljno objašnjeno zašto se ta knjiga pojavljuje. Ukratko rečeno, zbog tadašnje organizacije studija na sveučilištu nije bilo načina da uvijek ljudi pogode kolegij koji bi im dao uvod u ono što se zove znanost o starini. Znanost o starini danas zapravo više ne postoji. U anglofonom svijetu postoji nešto što se zove *Classics*, neka varijacija toga. Ideja je bila da se fenomen koji nazivamo antikom pokrije u svim svojim aspektima: i u filološkom, lingvističkom, historiografskom i s aspekta povijesti umjetnosti. Dakle, shvatiti antiku kao

cjelinu. Međutim, za tako što bilo je nužno da student koji studira takvu cjelinu nešto zna o svakom od tih područja, iako se neće specijalizirati za sva. Ideja je bila da se ono što svaki student treba znati nalazi tu (knjiga ima dva sveska, ja sam donio samo prvi). To je bio jedan razlog. Drugi je razlog, kažu urednici u predgovoru, da su postojeći priručnici namijenjeni ili općoj publici ili stručnjacima koji već znaju, ali im trebaju dopunske informacije. Dakle, urednici su vrlo lijepo definirali onu sredinu na koju su ciljali. Sad nas sve treba podsjetiti da je to 1909. godina, dakle, nekih pet godina prije početka Prvog svjetskog rata. Istovremeno, to je godina u kojoj je Marinetti objavio *Manifest futurizma*, u kojoj je Freud objavio neke svoje studije; to je očito i vrijeme u kojem je antika još uvijek dio opće kulture. Dakle, kada Freud piše, on može za ono što želi opisati smisliti naziv »Edipov kompleks« jer zna da je to neka vrsta prečaca, da će svi razumjeti što je Edipov kompleks, neće im trebati tumačiti tko je to Edip da bi mogli shvatiti o čemu je ta ideja. Ako je antika dio opće kulture toga vremena, to istovremeno znači da sve što je povezano s antikom studira puno više ljudi nego što to čini danas, pa je onda i jasna potreba za ovakvom knjigom.

304

Kada usporedim njemačku knjigu i ovu našu, vidim sličnost u publici kojoj su namijenjene. Međutim, razliku vidim u sadržaju. *Uvod u studij povijesti* će vas vrlo detaljno uputiti, pripremiti za znanstveni rad. Ta vam knjiga govori kako se bira tema znanstvenog rada, kako se znanstveni rad piše, kako se u njemu citira, navodi bibliografija, objašnjava što su izvori kojima se koriste povjesničari, gdje se ti izvori u Hrvatskoj nalaze, gdje se oni mogu i trebaju tražiti. Usput vam ta knjiga daje i jako puno korisnih sadržajnih informacija; možete saznati dosta o stanju hrvatske povijesti, ali usput. Ona prva knjiga, sto godina stara, radi obrnuto. U toj knjizi zapravo nema ništa o tome kako se piše, nema ništa o tome kako se citira, kojim stilom, ničega od toga nema. Ali su zato ovdje izložene činjenice koje čine antiku – recimo, što je to što ulazi u književnu povijest antike i što od književne povijesti antike treba znati – i ima rasprava o metodama. Kako znanost o antici funkcionira, kako ona promišlja svoj predmet. Indirektno, naravno, tu se saznaje i što je zanimljivo, što su problemi te znanosti, a što ne. Kad sam usporedio te dvije knjige, osim razlike u formatu, primijetio sam i razliku u usmjerenosti. S jedne strane, shvatio sam koliko je promišljen puni naslov ove knjige. Pazite, ova knjiga se ne zove *Uvod u historiografiju*, ona se zove *Uvod u studij povijesti – historiografski praktikum*. Dakle, ona je usmjerena na praksu i ljude priprema za praksu; praksu u smislu djelovanja. No i ona sto godina stara knjiga inzistira, jako puno govori o tome – na kraju ovog predgovora – da ništa, niti sekundarna literatura niti predavanje,

ne može zamijeniti iskustvo antike »iz prve ruke«. Dakle, ništa ne može zamijeniti čitanje antičkih tekstova, ni za filologa ni za historiografa, ništa ne može zamijeniti susret s antičkom umjetnošću. Ništa ne može zamijeniti osobno iskustvo. A upravo za to osobno iskustvo priprema i ova naša knjiga. Ona kaže: evo, vi ćete se sami susresti s nečime, a kako ćete to priopćiti, to ćemo vam mi reći. No, otkud ta razlika? Zašto u jednoj knjizi činjenice i metode nisu važne, a u drugoj su važne *samo* činjenice i metode? Rješenje koje ću ponuditi kao poticaj za nastavak diskusije jest u tome da, u doba kad je ova prva knjiga izašla, prije stotinu godina, recimo – devedeset posto nas ne bi bilo na sveučilištu. Nitko od nas ne bi bio u toj igri. Oni si ljudi mogu priuštiti da ne govore o tome kako se piše i kako se citira zato što su u dovoljno dobrom društvu da to već svi znaju. Ili, ako nisu iz tog kruga, onda su već dovoljno krvavo radili da bi to sve naučili. Dakle, kada ova knjiga izlazi, još se uvijek može govoriti o sveučilištu kao mjestu na kojem se rađa jedna elita. Nazovimo je buržoaskom ili intelektualnom, nije toliko važno, ali mjesto na kojem nastaje elita. Ja sam stigao čuti samo kraj onoga što je Katarina govorila, ali moje je mišljenje da danas sveučilište nije takvo mjesto. Filozofski fakultet, na kojem dobar dio nas radi, volio se prije nekog vremena hvaliti time da je mjesto profesionalnog i osobnog razvoja. Ne mjesto puta prema znanju, već mjesto pripreme za bavljenje određenom profesijom. Naravno, ako tako postavimo stvari, onda se vidi da su vještine važnije, dok se činjenice mijenjaju. Vi razumijete da nije samo korporativna logika ona koja je dovela do ideje da se činjenice mijenjaju i da se interpretacije mijenjaju i da svako vrijeme ima ne jednu nego više interpretacija, dakle, da nema ničega stalnog. Takvo je naše vrijeme, to je ono što naše vrijeme vjeruje. To je ovim ljudima bilo nezamislivo i zapravo su Prvi, pa Drugi svjetski rat i sve ovo ostalo iza njih učinili da sve da ono što je oko 1900. bilo nezamislivo postane zamislivo. Mislim da su ovi uvodi, osim što su knjige praktične i korisne, i knjige koje ne obećavaju da će biti više od onoga što jesu. No ujedno su i svjedočanstvo našega vremena. Možemo vidjeti što kultura našega društva i našeg trenutka misle o onome čime se mi bavimo. No, osobno bih volio da se, osim knjige *Uvod u studij povijesti* koja je i vrijedna i dragocjena upravo s ove strane okrenutosti prema studentima, pojavi i jedan *Uvod u historiografiju*. Zahvaljujem.

Nadežda Čaćinović: Nemam nikakvu namjeru da se na bilo koji način ograđujem od toga što zvuči kao proširenje pristupa tom tipu znanja, to je sasvim jasno. Imam jedan primjer iz vremena kad sam pisala, to sam prije spominjala, nešto što slično na uvod. Tome ima već gotovo trideset godina i to

je tada bilo u okviru tadašnjeg Napretka, »Biblioteka filozofskih disciplina«, tako nešto. O tome se dugo raspravljalo jer je, kao što znate, disciplinarna podjela u filozofiji filozofijsko pitanje pa sad nećemo o tome. Ono što je svima nama tada bilo posve jasno je da mi te knjige nećemo staviti u obaveznu literaturu. To je potpuni obrat toga polazišta. Dakle, ideja da bih ja uvod stavila u svoju literaturu je bio potpuno nezamisliv u sustavu kad su se još predmeti i kolegiji tako razlikovali da su te knjige služile zato da ih netko pogleda za ono što nije čuo na predavanjima. Meni je bilo potpuno jasno da ja neću pitati što je u tom mom pregledu. Zaista, to je bilo nepisano pravilo. Ta »Biblioteka filozofskih disciplina« nije, zbog različitih razloga, pokrila sve discipline, nije to tako išlo, ali ideja da bismo mi ispitivali uvode je bila potpuno izvan pameti. Iako znam da je to tako bilo, sad se čudim toj slobodi koju smo imali. Mi, naime, nismo više pretpostavljali da će to djeca naučiti kod kuće i da su to naslijedili s majčnim mlijekom ili na bilo koji drugi način, ali smo mislili da je normalno odvijanje studija takvo da mi njima govorimo ono što najbolje znamo, a da im pomognemo da se možda ipak moraju snaći u predmetu koji su izabrali i da će onda koristiti uvod.

306

Dean Duda: Prvo pitanje Borisu i Eugeniji u ovom drugom krugu. Kako je zapravo prošla medijska kritička recepcija ovih knjiga? Možete li se prisjetiti broja recenzija ili prikaza na cijelu ediciju, cijelu biblioteku? Kada već govorimo o ovoj kapilarnoj vezi koja funkcionira preko sveučilišta, nakladništva, uredništva, itd. – što je s mogućim odjekom? Ako se dobro sjećate, svaki put kad bilo tko od nas piše ili zagovara neku knjigu za otkup biblioteke, uvijek ide ona tipična fraza »ne samo za znanstvenu nego i za širu zajednicu«. Što je, dakle, sa širom zajednicom? Možete li se toga sjetiti ili ne? To me zanima.

Boris Senker: Sad je opasnost da čovjek krene u žalopjku, ali nema nikakve svrhe od toga. Recepcije je bilo, ali ne nikakve senzacionalne, nikakve široke. Ne sjećam se, valjda i jesu nekada na neko predstavljanje uvoda došle »Vijesti iz kulture« ili nisu, dakle, u taj dio nismo ušli. Objave se pristojni osvrta u *Vijencu* ili, ono što ja pratim, u časopisu tipa *Kazalište*. Dakle, negdje drugdje, to će Eugenija bolje znati jer to, naravno, prati kao nakladnica. Ako bih ja procijenio da su po knjizi dva osvrta koja bi čovjek volio sačuvati, to je to. Nema baš puno više od toga, a onda, jasno, ni nema informacija o tim knjigama. A najgora moguća informacija je upravo ovo što ste rekli, da se nađe nekome već skenirana na internetu ili da se fotokopira i da onda ne dođe do čitatelja – nije to samo financijski problem, možemo mi

to financijski riješiti, ali je problem da zapravo proizvodite knjigu za skladište i za reciklažu i da se onda pitate ima li uopće koristi – tu onda kreće drugi tip razgovora koji nije ovdje za uvode nego za sve uopće. Eugenija, Vi imate bolji pregled što se pisalo.

Eugenija Ehrgartner: Pitanje medijske recepcije trebalo bi barem donekle kontekstualizirati. Mislim da ne postoji apsolutno nikakva recipročna veza između medijske recepcije jedne knjige u Hrvatskoj i broja prodanih primjeraka iste. Može Vam se desiti da sve novine pišu o Vašoj knjizi, a Vi ne prodate niti jedan primjerak više. Pa čak i kad se radi o nominaciji za nagradu ili pak o nagradi. No, svakako bi valjalo istražiti sve značajniji fenomen recepcije putem portala.

Izašle su recenzije i prikazi Uvoda u ozbiljnim novinama i časopisima, no ono što je možda danas značajnije jer ukazuje na zanimanje mladih za naše knjige jest broj klikova: 130!!! Primjerice na prikaz knjige *Uvod u antropologiju izvedbe* Darka Lukića. Istina, teško da kao nakladnici od ovih klikova možemo živjeti, no oni su dokaz da knjiga očito ima svoj život!

Dean Duda: Mislim da je tu dosta važan fenomen koji je Neven zapravo uključio u raspravu, kontekst u kojem se objavljuje ova knjiga i kontekst u kojem se objavila ona knjiga. Ovo s PDF-ovima i cirkulacijom je nešto što uvijek nekima zadaje dodatno olakšanje, a nekima zadaje dodatnu bol. Ja bih odabrao samo jednu stranu, ali neću. Vratimo se problemu. Čuli smo nekoliko temeljnih stvari, čuli smo artikulaciju niza aspekata, pa ako se još netko želi nadovezati ili probati raspraviti nešto što mu nije leglo, mikrofon je slobodan.

Tatjana Jukić: Jedna možda efemerna stvar, no čini mi se da smo se malo polarizirali kad je riječ o kulturnom kontekstu. Tako su s jedne strane zločeste angloameričke simplifikacije, a s druge eminentna, dobra, kontinentalna europska tradicija. Tu bih dodala jednu napomenu: naravno, uz dužno poštovanje prema kompleksnoj angloameričkoj tradiciji proizvodnje sličnih uvoda, koji su drugačiji od naših, jer je i kulturna povijest u Britaniji, odnosno SAD-u, drugačije impostirana. Dakle, napomenula bih da je u polju kulturnih studija, književne teorije i filozofije došlo do intenzivne međusobne kontaminacije tih različitih kulturnih polja, još ranih osamdesetih. Podsjetila bih na sjajnu studiju prerano preminule autorice Elizabeth Bruss, *Beautiful Theories*, koja govori upravo o kontaminaciji američkih humanističkih znanosti i utjecaju francuskog poststrukturalizma na njih. U fokusu joj je, među inima, Roland Barthes kao snažan utjecaj; zauzvrat, Bruss pokazuje

kako se francuska književna teorija i filozofija od sedamdesetih nadalje razvijaju u drugome ključu zahvaljujući svojoj američkoj recepciji. Prema tome, sve što danas promatramo kao američke humanističke znanosti, kao kulturne studije, kao teoriju kulture, nastaje u velikoj mjeri kao reakcija na taj dijalog. Izdvojila bih, kao provokaciju za daljnju raspravu, ediciju koja me možda najviše podsjeća na knjige koje vidimo pred sobom. To je edicija pokrenuta početkom 2000-ih u Routledgeu. Znamo da je Routledge izdavačka kuća vrlo široko postavljena, sklona upravo udžbeničkome tipu izdanja. Oni izdaju »Routledge Critical Thinkers«, gdje se na sličan način obrađuju eminentni kontinentalni autori, kao priručnik za književnu teoriju, za književne i kulturne studije. U toj ediciji i vrlo važni autori pišu, recimo, o kontinentalnoj filozofiji ili psihoanalizi kao disciplinama i znanjima nužnima da bi se razumjela književnost. Knjigu o Gillesu Deleuzeu napisala je Claire Colebrook, o Paulu de Manu pisao je Martin McQuillan, o Judith Butler pisala je Sara Salih, i tako dalje. Ako se ne varam, među najrecentnijima su studije o Gadameru i Bahtinu. Prema tome, umjesto naglaska na dominaciju engleskoga jezika i angloameričkoga konteksta, uputila bih na spomenutu kontaminaciju različitih europskih znanja i profila, na transatlantske refleksije i refrakcije. Zato bih savjetovala da budemo oprezni kad pripisujemo krivnju ili odgovornost onome drugome. Svi mi participiramo u tome. Eto, samo toliko.

Dean Duda: Ja ću kratko, pa onda Katarina. Mi nismo razgovarali o cirkulaciji znanja. Razgovarali smo o tome tko ima dominantni udio tržišnoga kolača. Apsolutno se radi o tome. Dakle, ako postoji kontekst ili zajednica koja objavljuje po deset uvoda u »Critical Thinkers« ili »New Accents«, itd., ako se proizvodi milijun primjeraka zahvaljujući jeziku koji je naprosto globalni jezik, onda se postavlja pitanje što je s njemačkom, francuskom ili ruskom tradicijom? Zato sam to i spomenuo na početku, da smo mi još početkom osamdesetih na sve te tradicije gledali kao na jezično ravnopravne tradicije. Da je postojalo nešto važno u Finskoj, mi bismo, kad bismo imali kompetencije, za dva mjeseca naučili nešto finskog jer to nismo mogli čitati u nekom drugom jeziku. Sada se događa, *de facto*, da nam drugi jezici služe jednostavno kao martinela da bismo dobili drugi jezik, samo sam na to mislio. A o tome kako je tekla američka recepcija francuske teorije možemo na drugom mjestu drugom prilikom. Izvoli.

Katarina Peović Vuković: Evo, na neki način se osjećam i prozvanom jer sam rekla angloamerička teorija, a s druge strane kontinentalna filozofija.

Pogotovo za medijsku teoriju iz moje perspektive, čini mi se vrlo važnim da se ipak obratimo i kontinentalnoj filozofiji, a napose zbog toga što je Duda spomenuo, jer je riječ o kontaminaciji koja je uistinu ogromna. Podsjetila bih na jedan dobar primjer, a zgodan je jer je Nadežda ovdje s nama na istom kauču, da su studije medija nastajale i kod nas, i bile su izvrsne, a pisali su ih naši autori, naše autorice, da bi se sve zaboravilo i da bismo pamet uvozili isključivo preko angloameričke, barem što se tiče teorije u mojem polju. U tom smislu, htjela sam da ipak obratimo pažnju na neku tradiciju koja je bila važna.

Dean Duda: U tom smislu, ja bih probao Ladu [Čale Feldman] uključiti u razgovor, ne samo zbog toga što već smo već spomenuli ovu dobnu činjenicu, pa bih Anu [Tomljenović] htio osloboditi toga da je i za mladce filozofija, a ne samo za one koji su pet godina do penzije. Upravo kada su radile feminističku književnu kritiku, Lada i Ana su uključile cijeli domaći kontekst koji je, na neki način, u knjizi predstavljen kao tip problematike, geneze problematike jednoga razvitka bez kojega se ta stvar ne može razumjeti do kraja.

Lada Čale Feldman: Hvala lijepa Deanu. Kao što je lijepo rekla Nadežda, sretan si kad ti ponude da pišeš takvu knjigu. Tako si i sretan kada te pitaju, jer se sâm ne guraš da nešto o tome kažeš. Svakako, ovo što je Katarina rekla je mučilo i nas kada smo dobile taj zadatak. Dakle, govorim i u Anino i svoje ime. I prvo što smo htjele jest da to ne bude samo knjiga na hrvatskom, nego knjiga koja će govoriti o hrvatskom i nešto širem, susjednom kontekstu i pokazati da je tu postojala neka autonomna tradicija. Mi u toj tradiciji nismo bile osobito verzirane, da tako kažem, ali smo se naučile. To želim reći Tatjani i njezinom strahu i sustezanju. Ili, ajde, rekla si da to nije lažna skromnost, ali da u svakom slučaju osjećaš neko poštovanje prema činjenici da se čovjek dohvati nekog sinoptičkog pregleda. Ja sam, a mislim da to mogu reći i u Anino ime, više reagirala kao Nadežda: uh, hvala Bogu, netko me pita da kažem i kormilarim nekim područjem i možda bolje da se unaprijed odrekнем ambicije da to stvarno sve sinoptički pregledam, znam i sustavno izložim, nego da se uzdam u to da imam vlastitu viziju kako bi kroz to trebalo kormilariti. Tu viziju sam onda podijelila s Anom. Nekako smo se složile oko niza stvari i prvo što smo napravile je bio neki kostur, kao što rekoh, kormilarenja, tj. probijanja kroz znanje koje više ne možete u cijelosti obuhvatiti – mi danas više nismo u situaciji da kažemo: postoji to znanje, postoje te temeljne činjenice, temeljne metode i ja ću

vam to područje sasvim sigurno mirno obrubiti. Mi smo više u poziciji da baš u navali takvih raznih priručnika, drugih izvora znanja – na internetu, u knjigama i u PDF-ovima, ukradenima ili kupljenima – na neki način damo osobnu perspektivu. Dakle, ne neku objektivnu, ne udžbeničku, nego upravo osobnu perspektivu koja će onda ohrabriti, mi smo barem tako mislile, i studente i druge čitatelje da traže svoju osobnu perspektivu. Dakle, ne da nužno usvoje našu, nego da vide da se kroz jedno područje može probijati i na osoban način, a da to svejedno ne znači suziti i reducirati, nego dapače širiti, ali uvijek tražeći svoj interes, putanju, neku svoju strast. Zato mislim da naša knjiga ima raznih diskontinuiteta u toj problemskoj karti i čak ima i nekih vrlo samovoljnih zaključaka, kao što je posljednje poglavlje koje se potpuno odmetnulo u jednu autoricu i nju prikazalo kao nešto s čime smo naprosto željele završiti knjigu, premda uopće ne kotira kao središnje ime feminističke teorije. Naime, naš je uvod bio *Uvod u feminističku književnu kritiku*, to nisam rekla. Hvala.

310

Nadežda Čaćinović: Samo jednu rečenicu. Knjige vode drugim knjigama i to je ono što bi one trebale raditi. Trebale bi nekako zarazno djelovati, virusno. Ne znam zašto bi čovjek inače čitao. Ima groznih ljudi koji su ljudi samo jedne knjige, ali ne ovdje, ne s vama.

Tatjana Jukić: Samo kratak komentar na Ladine riječi, kako bih pojasnila svoj stav i, istina, svoje strahove, te se vratila na samu biblioteku. Pozvala bih se na Jean-Pierrea Vernanta, francuskog klasičnog filologa, inače i autora sličnoga uvoda o pitanjima antike. On je jednom prilikom rekao da se uvod piše zadnji. Kad se piše knjiga, kaže, uvod se piše zadnji. Uvid je to, čini mi se, u samu logiku uvoda, s kojom se autori – kako je Lada i opisala – suočavaju svaki na svoj način.

Dean Duda : Uvod u *knjigu* se piše zadnji, naravno.

Tatjana Jukić: Da, ali i inače. Iz autorske perspektive uvod je htjeli-ne htjeli uvijek i točka na nešto.

Nadežda Čaćinović: Sada svaka dva mjeseca ima nešto, te uvod u čitanje poezije, te uvod u čitanje ovoga, te onoga. Ozbiljno.

Tatjana Jukić: No to je onda i pitanje simptoma?

Nadežda Čaćinović: Ali nisu to loše knjige, zabavne su, zar ne?

Dean Duda: Još? Još? Davore?

Davor Dukić: Pola osam je. Dobro, odradili smo svoje. Nadam se da je tehnika funkcionirala. Dužan sam reći, mislim da to pretpostavljate, ako je *Umjetnost riječi* bila organizator svega ovoga, onda će se to na stranicama sljedećeg dvobroja, negdje u rano proljeće, nadajmo se, u nekom obliku, autoriziranom, i objaviti. To znači da će svi sudionici koji su se javili za riječ, koji su dobili riječ, vidjeti svoj tekst i supotpisati ga, da se ne bismo poslije vukli po novinama pa onda time možda podigli nakladu. Glavni urednik još nije odlučio tko će to napraviti i kako, ali to ćemo se već dogovoriti. Još jednom puno hvala svima što ste došli, čini se da nas je vrijeme sad malo nagradilo i da će povratak kući biti puno lakši nego što je bio dolazak u Booksu. Hvala svima, ugodna večer.

Transkribirala *Ivana Ružić*

